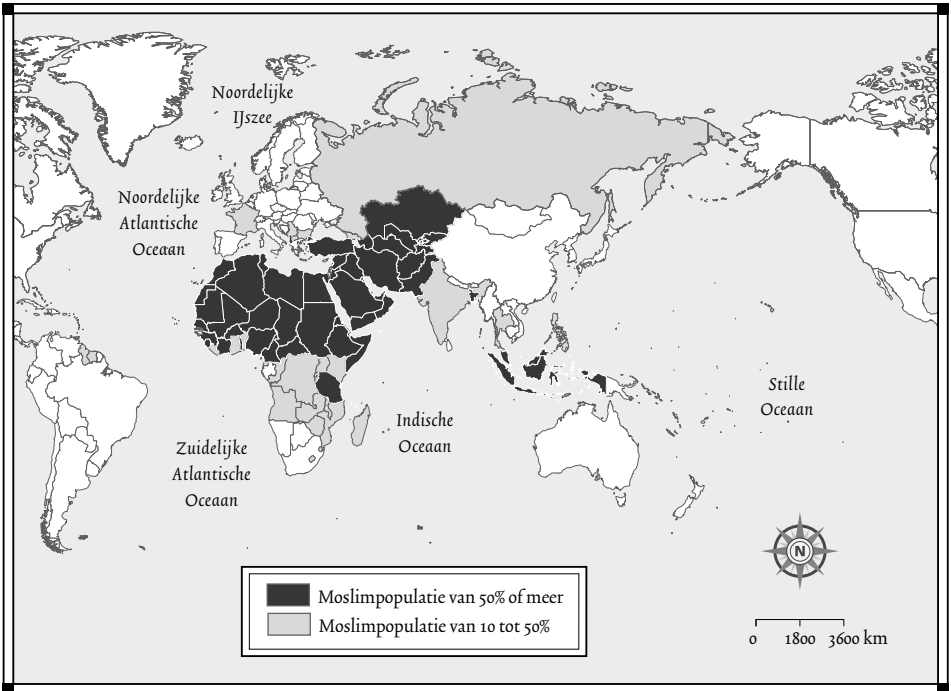


Tamim Ansary

Een geschiedenis van  
de wereld  
door moslimse ogen

Vertaald door  
Jan van de Westelaken

Uitgeverij Bulaaq | Amsterdam



De moslimwereld momenteel

# Inhoud

- Namen en datums 7
- Inleiding 9
- 1 De Middenwereld 23  
*De Middenwereld voor de komst van de islam* 27
- 2 De hidjra 41
- 3 Het ontstaan van het kalifaat 59  
*De eerste kalief (11-13 AH)* 61  
*De tweede kalief (13-24 AH)* 68
- 4 Schisma 85  
*De derde kalief (22-36 AH, 644-656)* 85  
*De vierde kalief (36-40 AH, 656-661)* 93
- 5 Het Rijk der Omajjaden 103
- 6 Het tijdperk van de Abbasiden 119
- 7 Geleerden, filosofen en soefi's 133  
*De geleerden* 136  
*De filosofen* 143  
*De soefi's* 152
- 8 De Turken verschijnen ten tonele 163
- 9 Rampspoed 183  
*Aanval uit het Westen* 183  
*Aanval uit het Oosten* 204
- 10 Wedergeboorte 215  
*De Ottomanen (ca. 700-1341 AH)* 226  
*De Safawiden (906-1138 AH)* 245  
*De Mogoels (ca. 900-1273 AH)* 253

11	Ondertussen in Europa	263
12	Het Westen komt naar het Oosten	285
13	De hervormingsbewegingen	323
	<i>Wahhabisme</i>	329
	<i>De Aligarh-beweging: seculier modernisme</i>	335
	<i>Islamistisch modernisme</i>	340
14	Industrie, constituties en nationalisme	349
15	Opkomst van de seculiere modernisten	387
16	De crisis van de moderniteit	407
17	Het tij keert	423
	Nawoord	447
	Noten	459
	Bibliografie	467
	Dankwoord	473
	Register	475

## Inleiding

**A**LS MOSLIM die in Afghanistan opgroeide, kwam ik al jong in aanraking met een geschiedverhaal dat erg verschilt van het verhaal dat schoolkinderen in Europa en Amerika gewoonlijk te horen krijgen. Indertijd heeft het mijn manier van denken echter niet bepaald, omdat ik geschiedenis las voor mijn plezier en er in Farsi niet veel te krijgen was, met uitzondering van doodsaaie handboeken. Alles wat de moeite waard was, was op mijn leesniveau alleen in het Engels beschikbaar.

Mijn eerste favoriete boek was het hoogst onderhoudende *Child's History of the World* van ene V.V. Hillyer. Toen ik dat boek vele jaren later als volwassene opnieuw las, besepte ik pas hoe ongelooflijk eurocentrisch het was, en daarenboven vergeven van nonchalant racisme. Als kind was me dat niet opgevallen, omdat Hillyer een uitstekende verteller was.

Toen ik negen of tien was, kwam de historicus Arnold Toynbee op een van zijn reizen door ons kleine stadje, Lashkargha, en iemand vertelde hem over een Afghaans boekenwurmpje dat zo gek was op geschiedenis. Toynbee nodigde me uit op de thee. Ik zat wat verlegen tegenover de flamboyante, oude Britse gentleman en beantwoordde zijn vriendelijke vragen alleen met ja of nee. Het enige wat me opviel aan de grote historicus was de merkwaardige gewoonte om zijn zakdoek in zijn mouw te steken.

Bij het afscheid gaf Toynbee me echter een cadeau: *The Story of Mankind* van Hendrick Willem van Loon. De titel alleen al vond ik reuze spannend – het idee dat de hele ‘mensheid’ in één verhaal te vangen was. Hé, ik was zelf onderdeel van de ‘mensheid’, dus zou

dit in zekere zin ook mijn verhaal kunnen zijn, of mij op z'n minst een plek geven in dat ene grote verhaal dat iedereen deelde! Ik las het boek in één ruk uit en vond het geweldig. Het westerse verhaal van de wereldgeschiedenis zou vanaf dat moment mijn referentiekader zijn. Alle geschiedenisboeken en historische fictie die ik vanaf dat moment las, vulden dat kader verder in. Om proefwerken te halen bestudeerde ik nog wel de pedante Farsi-teksten die we op school moesten lezen, maar al snel keek ik er niet meer naar om.

Flauwe echo's van dat andere verhaal moeten echter in mijn achterhoofd zijn blijven hangen, want veertig jaar later, in de herfst van 2000, toen ik als handboekredacteur werkzaam was in de Verenigde Staten, kwam het weer opborrelen. Een uitgever van schoolboeken in Texas had mij aangezocht om een volledig nieuw schoolboek over de wereldgeschiedenis voor het middelbaar onderwijs te schrijven, en mijn eerste taak was het samenstellen van een inhoudsopgave, wat inhield dat ik een mening diende te formuleren over de algemene vorm van de menselijke geschiedenis. Het enige gegeven was de opzet van het boek. Om het geheel goed te laten aansluiten bij de indeling van het schooljaar, schreef de uitgever voor dat het boek uit tien onderdelen diende te bestaan, die elk weer drie hoofdstukken telden.

Maar in welke tien (of dertig) delen laat de hele historie zich op natuurlijke wijze onderverdelen? De wereldgeschiedenis is tenslotte geen chronologische lijst van alles wat zich ooit heeft afgespeeld; het is een keten van alleen de meest gevolgrijke gebeurtenissen, geselecteerd en gerangschikt om de rode draad van het verhaal te onthullen – het is die rode draad waar het om gaat.

Ik begon enthousiast aan deze intellectuele puzzel, maar mijn beslissingen moesten eerst aan een hele schare adviseurs worden voorgelegd: leerplanspecialisten, geschiedenisdocenten, boekverkopers, onderwijsambtenaren, wetenschappers en andere hoge heren. Dit is heel normaal bij de publicatie van handboeken voor het lager en middelbaar onderwijs, en zo hoort het ook, omdat de functie van deze boeken niet is om de meest actuele consensus van de maatschappij over wat er zich heeft afgespeeld ter discussie te stellen, maar om die over te dragen. Een team van adviseurs dat is samengesteld om vraagtekens te zetten bij de beslissingen van een schoolboekenschrijver,

zorgt ervoor dat het eindproduct aansluit bij het geldende leerplan, omdat het boek anders niet eens te verkopen zou zijn.

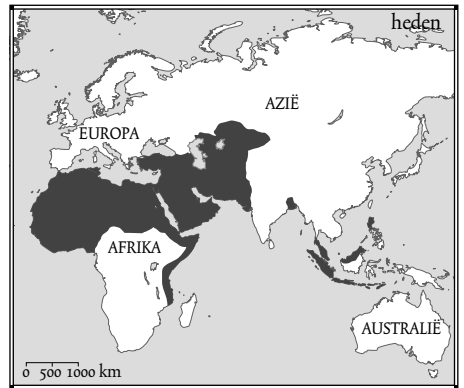
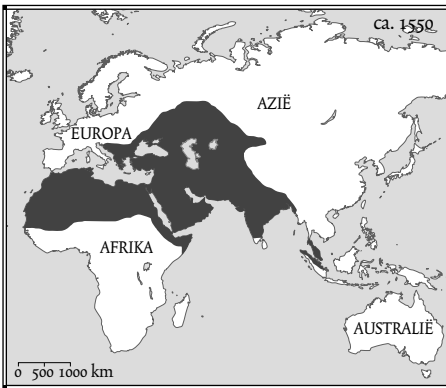
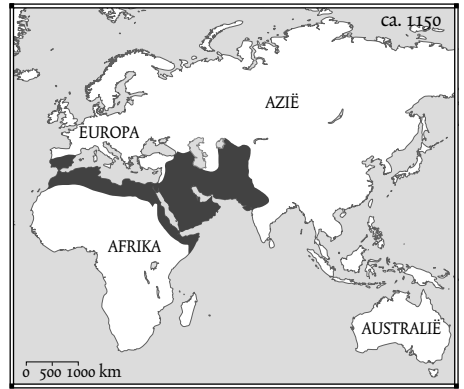
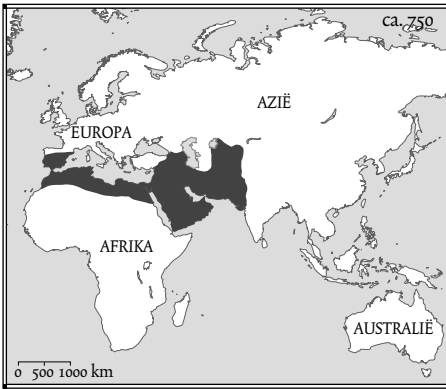
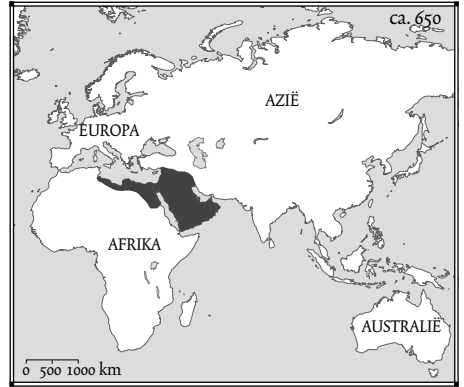
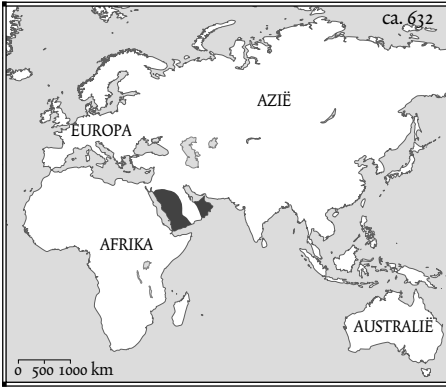
Gaandeweg echter viel me een interessant getouwtrek op tussen mijn adviseurs en mijzelf. We waren het over vrijwel alles eens, *behalve* over het feit dat ik meer aandacht wilde besteden aan de rol van de islam in de wereldgeschiedenis; zij probeerden dat aandeel voortdurend in te perken en terug te brengen tot kanttekeningen in de marge van onderdelen die voornamelijk aan andere onderwerpen waren gewijd. Niemand was daarbij overigens voor ‘eigen parochie’ aan het preken, en niemand beweerde dat de islam beter of slechter was dan ‘het Westen’. Iedereen was naar eer en geweten die gebeurtenissen aan het benadrukken die naar zijn of haar idee de meeste invloed hebben gehad in het geschiedverhaal van de mensheid.

Mijn mening was zozeer in de minderheid dat deze niet meer te onderscheiden viel van een vergissing, zodat in de uiteindelijke inhoudsopgave maar één van de dertig hoofdstukken in zijn geheel aan de islam was gewijd. De andere twee hoofdstukken in dat onderdeel gingen over ‘Pre-Columbiaanse beschavingen van Amerika’ en ‘Oude rijken van Afrika’.

En dan was dit trouwens nog een uitgebreide behandeling van het onderwerp. Het populaire handboek uit de vorige cyclus, de editie uit 1997 van *Perspectives on the Past*, wijdde maar één van de 37 hoofdstukken aan de islam, en de helft van *dat* hoofdstuk (deel van het onderdeel ‘The Middle Ages’) was ingeruimd voor het Byzantijnse Rijk.

Om kort te gaan, komt het erop neer dat minder dan een jaar vóór 11 september 2001 de deskundigen van mening waren dat de islam een relatief onbeduidend fenomeen was waarvan de invloed al lang vóór de Renaissance was weggeëbd. Wie enkel en alleen afging op onze inhoudsopgave, zou niet hebben kunnen bevroeden dat de islam nog steeds bestond.

Indertijd heb ik me erbij neergelegd dat mijn oordeel wellicht te subjectief was. Ik had tenslotte een persoonlijke preoccupatie met de islam die onderdeel was van de zoektocht naar mijn eigen identiteit. Niet alleen was ik in een moslimland opgegroeid, maar ik behoorde ook tot een familie wier eenmalige hoge sociale status in Afghanistan uitsluitend was gebaseerd op onze befaamde vroomheid en religieu-



De ontwikkeling van de islam



ze geleerdheid. Onze achternaam verwees naar een veronderstelde afstamming van de Ansars, 'de Helpers', de eerste moslimbekeerlingen van Medina die Mohammed hielpen ontsnappen aan moordaanslagen in Mekka en daarmee de voortzetting van zijn missie veilig stelden.

In een recenter verleden was de overgrootvader van mijn grootvader een plaatselijk vereerde moslimmysticus, wiens graf tot op de dag van vandaag een heiligdom is voor honderden van zijn volgelingen. Zijn erfenis sijpelde door tot mijn vaders tijd, wat onze clan behepte met een algemeen plichtsgevoel meer van deze materie af te moeten weten dan de meeste mensen. In mijn jeugd hoorde ik in mijn directe omgeving het onophoudelijke gegons van islamitische anekdotes, commentaren en gespeculeer, en daar is een en ander van blijven hangen, ook al was ik zelf op de een of andere manier resoluut de seculiere kant op aan het gaan.

En dat is ook zo gebleven nadat ik naar de Verenigde Staten was verhuisd. Toch merkte ik dat ik daar meer geïnteresseerd was in de islam dan ik ooit was geweest gedurende mijn tijd in de moslimwereld. Mijn belangstelling verdiepte zich na 1979, toen mijn broer aanhanger werd van de 'fundamentalistische' islam. Ik stortte mij op de filosofie van de islam door het lezen van schrijvers als Fazlur Rahman en Syed Hussein Nasr, evenals op de geschiedenis ervan via academici als Ernst Grunebaum en Albert Hourani, om zo enigszins greep te krijgen op waar mijn broer en ik vandaan kwamen, of in zijn geval heen op weg waren.

Gezien mijn persoonlijke belangstelling zou het kunnen dat ik het belang van de islam wellicht te veel gewicht toeken. Maar toch... een knagende twijfel bleef aanwezig. Ontbeerde mijn beoordeling dan elke objectieve grondslag? Kijk eens naar deze zes kaartjes, momentopnamen van de islamitische wereld op zes verschillende tijdstippen.

Wanneer ik 'islamitische wereld' zeg, bedoel ik samenlevingen met een islamitische meerderheid en/of een moslimbestuur. Natuurlijk zijn er moslims in Engeland, Frankrijk, de Verenigde Staten en op vrijwel elke andere plaats op aarde, maar het zou misleidend zijn om op basis daarvan te beweren dat Londen, Parijs of New York onder-

deel zijn van de moslimwereld. Maar is zelfs in mijn beperkte definitie die ‘islamitische wereld’, schrijlings gelegen op de Aziatisch-Afrikaanse landmassa, als een enorme buffer tussen Europa en Oost-Azië, door de eeuwen heen niet een aanzienlijk geografisch feit geweest? En is dat niet nog steeds het geval? Fysiek gezien omvat de moslimwereld meer gebied dan Europa en de Verenigde Staten samen. In het verleden is het een verenigde politieke eenheid geweest, en sommige moslims dragen noties over deze eigenheid en politieke eenheid nog steeds met zich mee. Ik blijf me afvragen hoe iemand die aan de vooravond van 11 september 2001 naar deze kaartjes keek, niet heeft ingezien dat de islam een hoofdrolspeler is op het toneel van de wereldgeschiedenis!

Na 11 september ging men anders tegen de zaken aankijken. Niet-moslims in het Westen gingen vragen stellen over de islam, over wie die mensen eigenlijk waren en wat daar allemaal aan de hand was. Diezelfde vragen begonnen ook weer met meer intensiteit door mijn eigen hoofd te spoken. Toen ik dat jaar voor het eerst in 38 jaar weer Pakistan en Afghanistan bezocht, had ik een boek bij me dat ik had gevonden in een tweedehandsboekhandel in Londen, *Islam in Modern History* van wijlen Wilfred Cantwell Smith, een hoogleraar theologie aan McGill en Harvard. Smith publiceerde zijn boek in 1975, dus de ‘moderne geschiedenis’ waar hij het over had eindigde meer dan veertig jaar geleden, maar toch vond ik zijn analyses opvallend – en onthutsend – toepasselijk op de geschiedenis die zich in 2002 voltrok.

Smith liet nieuw licht schijnen op de informatie waarover ik sinds mijn jeugd en door het lezen van boeken beschikte. Zo was ik mij bijvoorbeeld tijdens mijn schooltijd in Kabul zeer bewust van een man met de naam Sayyid Jamaluddin-i-Afghan. Zoals ‘iedereen’ wist ik dat hij een vooraanstaande figuur was in de moderne moslimgeschiedenis; maar eigenlijk had ik nooit begrepen hoe hij aan die status was gekomen, behalve dan dat hij het ‘panislamisme’ propageerde, wat op mij slechts overkwam als een afgezwakte vorm van moslimchauvinisme. Bij het lezen van Smith kwam ik tot het besef dat de basisbeginselen van ‘islamisme’, de politieke ideologie die we in 2001 met zoveel geweld over ons uitgestort kregen, al meer dan honderd jaar

daarvoor waren gewrocht door deze intellectuele Karl Marx van het ‘islamisme’. Hoe kon het zijn dat de meeste niet-moslims diens naam niet eens kenden?

Ik ging mij opnieuw door de moslimgeschiedenis worstelen, niet langer in een zoektocht naar mijn persoonlijke identiteit, maar in een poging meer te begrijpen van de alarmerende ontwikkelingen onder de moslims van mijn eigen tijd – de gruwelverhalen in Afghanistan, het tumult in Iran, de ongeregelde heden in Algerije, op de Filippijnen en elders, de kapingen en zelfmoordaanslagen in het Midden-Oosten, het zich verhardende extremisme van de politieke islam, en nu de opkomst van de Taliban. Als we eens goed naar de geschiedenis keken, zou toch duidelijk moeten worden hoe het *zover* heeft kunnen komen.

En langzaam begon tot mij door te dringen hoe het *zover* gekomen was. Ik kwam tot de ontdekking dat, anders dan de geschiedenis van Frankrijk of Malta of Zuid-Amerika, de geschiedenis van de islamitische gebieden ‘daar’ geen onderdeel was van een ongedeelde wereldgeschiedenis die wij allen gemeen hebben. Het was veeleer een compleet alternatieve *wereld*geschiedenis op zich, die rivaliseerde met en een tegenhanger was van de wereldgeschiedenis die ik had proberen te creëren voor die Texaanse uitgever, of degene die gepubliceerd was door McDougall-Littell, waarvoor ik de ‘islamhoofdstukken’ had geschreven.

De twee geschiedenissen waren op dezelfde plek begonnen, tussen de rivieren de Tigris en de Eufraat in het Irak van de Oudheid, en waren uitgekomen op hetzelfde punt, de mondiale worsteling waarbij het Westen en de moslimwereld de hoofdrolspelers leken te zijn. Daartussenin echter waren ze door hele verschillende – maar ook weer merkwaardig parallelle! – landschappen gegaan.

Inderdaad, merkwaardig parallel: als we bijvoorbeeld terugkijken vanuit het westerse raamwerk van de wereldhistorie, zien we in de Oudheid één enorm rijk met kop en schouders boven de rest uitsteken: Rome, de plaats waar de droom van een universele politieke staat was geboren.

Maar wie terugkijkt vanuit een willekeurige plek in de moslimwereld, ziet daarnaast een bepaald rijk opdoemen dat eveneens het

beeld van een universele staat belichaamde, maar dat was niet Rome. Het was het kalifaat van de vroege islam.

In beide geschiedenissen valt het imposante vroege rijk uiteen omdat het simpelweg te groot was geworden. Het in verval zijnde rijk werd vervolgens belaagd door nomadische barbaren vanuit het noorden – maar in de islamitische wereld verwijst ‘het noorden’ naar de steppen van Centraal-Azië, en in die wereld zijn de nomadische barbaren niet de Germanen, maar de Turken. In beide verhalen slaan de indringers de grote staat uiteen in een lappendeken van kleinere koninkrijken die over de hele linie doordrongen zijn van een enkele, unificerende religieuze orthodoxie: het katholicisme in het Westen en de soennitische islam in het Oosten.

De wereldgeschiedenis is altijd het relaas over hoe ‘wij’ tot het hier en nu zijn gekomen, en dus zal de vorm van het verhaal direct samenhangen met de vraag wie we met ‘wij’ bedoelen en wat we met ‘hier en nu’ bedoelen. De westerse wereldgeschiedenis gaat er traditioneel vanuit dat het hier en nu de democratische industriële – en post-industriële – samenleving is. In de Verenigde Staten wordt er daarenboven van uitgegaan dat de wereldgeschiedenis heeft geleid tot het ontstaan van hun stichtingsidealen van vrijheid en gelijkheid, en tot de daaruit voortgekomen opkomst als supermogendheid die de planeet de weg wijst naar de toekomst. Deze premisse geeft richting aan de geschiedenis en situeert het eindpunt ergens op de weg die we nu aan het afleggen zijn. Het maakt ons gevoelig voor de vooronderstelling dat alle mensen zich in diezelfde richting bewegen, hoewel sommigen nog niet zo ver gevorderd zijn – omdat ze pas laat van start zijn gegaan, of omdat ze zich langzamer voortbewegen – en om die reden ‘ontwikkelingslanden’ worden genoemd.

Als we de ideale toekomst zoals de postindustriële, westerse democratische samenleving die voor ogen heeft als eindpunt nemen van de geschiedenis, dan zou de vorm van het verhaal dat tot het hier en nu leidt ongeveer de volgende indeling hebben:

- 1 Ontstaan van de beschaving (Egypte en Mesopotamië)
- 2 Klassieke tijdperk (Grieken en Romeinen)
- 3 De Middeleeuwen (opkomst van het christendom)

- 4 De wedergeboorte: Renaissance en Reformatie
- 5 De Verlichting (ontdekkingsreizen en wetenschap)
- 6 De revoluties (democratisch, industrieel, technologisch)
- 7 De opkomst van natiestaten: het moderne imperialisme
- 8 De beide wereldoorlogen
- 9 De Koude Oorlog
- 10 De triomf van het democratisch kapitalisme

Maar wat als we naar de wereldgeschiedenis kijken door islamitische ogen? Zijn wij moslims geneigd onszelf dan te beschouwen als onvolgroeide versies van het Westen, op weg naar hetzelfde eindpunt maar dan minder succesvol? Ik dacht het niet. Om te beginnen zouden we een andere drempel ontwaren die de tijd verdeelt in 'ervoor' en 'erna': het jaar nul voor ons moslims zou het jaar zijn van Mohammeds migratie van Mekka naar Medina, zijn *hidjra*, waaruit de moslimgemeenschap is voortgekomen. Voor ons zou deze gemeenschap de betekenis van 'beschaafd' belichamen en zou het perfectioneren van dit ideaal de drijvende kracht vertegenwoordigen die aan de geschiedenis vorm en richting heeft gegeven.

Maar aangekomen bij de laatste eeuwen zouden we het idee hebben dat er zand in de machinerie terecht is gekomen. We zouden beseffen dat de gemeenschap niet langer groeide, dat zich verwarring van haar meester had gemaakt en dat ze in de greep was geraakt van een ontwrichtende tegenstroom, een rivaliserende historische richting. Als erfgenamen van de moslimtraditie zouden we gedwongen zijn de betekenis van de geschiedenis te gaan zoeken in nederlagen in plaats van overwinningen. We zouden heen en weer geslingerd worden tussen twee neigingen: onze notie van 'beschaving' in overeenstemming te brengen met de loop van de geschiedenis, of de loop van de geschiedenis in overeenstemming te brengen met onze notie van 'beschaving'.

Als we het onvolgroeide heden zoals dat wordt ervaren door de islamitische samenleving als het 'hier en nu' beschouwen dat door het verhaal van de wereldgeschiedenis dient te worden verklaard, dan zouden we in dit geschiedverhaal de volgende fasen kunnen onderscheiden:

- 1 Oudheid: Mesopotamië en Perzië
- 2 Het ontstaan van de islam
- 3 Het kalifaat: op zoek naar universele eenheid
- 4 Versplintering: de tijd van de sultanaten
- 5 Catastrofe: kruisvaarders en Mongolen
- 6 Wedergeboorte: de tijd van de Drie Rijken
- 7 Doordringing van het Oosten door het Westen
- 8 De hervormingsbewegingen
- 9 Triomf van de seculiere modernisten
- 10 De islamitische reactie

De literatuurcriticus Edward Said stelde dat in de loop der eeuwen het Westen een 'oriëntalistische' fantasie van de moslimwereld heeft geconstrueerd, waarin een sinister gevoel van 'anders-zijn' gepaard gaat met afgunst opwekkende beelden van decadente rijkdom. En inderdaad, tot die mate waarin de islam de westerse verbeelding is binnengedrongen, is dat min of meer de beeldvorming geweest.

Wat mij echter meer intrigeert, is het feit dat er überhaupt nauwelijks sprake was van beschrijvende beeldvorming. In de dagen van Shakespeare, bijvoorbeeld, was de belangrijkste wereldmacht geconcentreerd in drie islamitische rijken. Maar waar zijn de moslims in zijn oeuvre? Nergens te vinden. Als je niet wist dat Moren moslims waren, zou je daar door het lezen van *Othello* niet achter komen.

Hier is dus sprake van twee enorme parallelle werelden die verrassend genoeg nauwelijks acht op elkaar hebben geslagen. Als het Westen en de moslimwereld twee mensen waren, zouden we bij hen wellicht symptomen van verdringing waarnemen. We zouden ons afvragen wat er tussen die twee eigenlijk gebeurd is en of er in het verleden misschien sprake is geweest van misbruik.

Volgens mij is er een andere, minder sensationele verklaring. Het Westen en de kern van wat nu de moslimwereld is hebben lange tijd als twee afzonderlijke universums naast elkaar bestaan. Ze werden elk in beslag genomen door hun eigen interne aangelegenheden, beschouwden zichzelf als het middelpunt van de menselijke geschiedenis en beleefden elk hun eigen geschiedverhaal – tot laat in de zeventiende eeuw, toen die twee verhalen elkaars wegen begonnen te krui-

sen. Op dat punt moest de ene dwarsstroom aan de ander de voorrang laten omdat de twee verhalen elkaar in de weg gingen zitten. Die van het machtigere Westen trok aan het langste eind en sneeuwde de andere volledig onder.

Maar aan die opzijgezette geschiedenis kwam niet echt een einde. Zij bleef verder stromen onder de oppervlakte, als een getijdenstroom, en doet dat nog steeds. Als we de brandhaarden van de wereld in kaart brengen – Kasjmir, Irak, Tsjetsjenië, de Balkan, Israël en de Palestijnse gebieden, Iran – zijn we de grenzen aan het afpalen van een entiteit die al lang van de landkaarten is verdwenen, maar die nog steeds wild om zich heen slaat in een poging te overleven.

Dit is het verhaal dat ik in dit boek wil gaan vertellen, met de nadruk op ‘verhaal’. *Een geschiedenis van de wereld door moslimse ogen* is geen handboek en evenmin een wetenschappelijke verhandeling. Het lijkt meer op wat ik u zou vertellen als we elkaar tegenkwamen in het café en u mij zou vragen: ‘Hoe zit dat nu met die parallelle wereldgeschiedenis?’ De stelling die ik verdedig is terug te vinden in talrijke boeken op de planken van universiteitsbibliotheken. Lees het daar als u geen bezwaar hebt tegen academisch taalgebruik en voetnoten. Lees het hier als u de verhaallijn wilt leren kennen.<sup>1</sup> Hoewel ik geen wetenschapper ben, heb ik gebruikgemaakt van het werk van wetenschappers die het ruwe bronnenmateriaal nauwkeurig bestuderen om conclusies te kunnen trekken, en van academici die het werk van wetenschappelijke onderzoekers uitpluizen om metaconclusies te kunnen trekken.

In een geschiedenis die meerdere duizenden jaren omspant, heb ik op het oog buitensporig veel aandacht besteed aan een korte halve eeuw uit een ver verleden. Ik blijf daar zolang bij stilstaan omdat deze periode de carrière van de profeet Mohammed en zijn eerste vier opvolgers omspant, de ontstaansgeschiedenis van de islam. Ik vertel dit verhaal als een intiem menselijk drama, omdat dat de manier is waarop moslims het verhaal kennen. Academici benaderen het verhaal met meer scepsis en geven daarbij de voorkeur aan niet-islamitische bronnen boven in hun ogen minder objectieve moslimverslagen, omdat zij bovenal willen achterhalen ‘wat er echt is gebeurd’. Mijn opzet is vooral om duidelijk te maken wat moslims *denken* dat

er is gebeurd, omdat dat hetgene is wat moslims in de loop der eeuwen heeft gemotiveerd en hun rol in de wereldgeschiedenis begrijpelijk maakt.

Eén waarschuwing is hier echter wel op zijn plaats met betrekking tot het ontstaan van de islam. Anders dan bij andere religies – zoals het jodendom, boeddhisme, hindoeïsme en zelfs het christendom – begonnen moslims hun geschiedenis te verzamelen, van buiten te leren, te reciteren en te bewaren zodra die zich voordeed; zij hielden die historie niet alleen levend, maar omgaven elke anekdote met een groot aantal bronnen, noemden ooggetuigen van elke gebeurtenis en somden alle personen op die het verslag ervan in de loop van de tijd hadden doorgegeven, tot degene aan toe die het voor het eerst had opgetekend. Het zijn verwijzingen die te vergelijken zijn met de lange weg die een in bewaring gegeven bewijsstuk aflegt ten behoeve van een rechtszaak.

Dit betekent slechts dat de kernverhalen van de moslimgeschiedenis beter niet als parabels kunnen worden benaderd. Bij een parabel vragen we niet om bewijs dat de gebeurtenissen zich daadwerkelijk hebben voorgedaan, dat is niet waar het ons om te doen is. Het interesseert ons niet of het *verhaal* waar is, we willen dat de *les* waar is. Maar de moslimverhalen bevatten geen lessen van dien aard: het zijn geen verhalen over ideale mensen in een ideale leefomgeving. Ze komen juist tot ons als de wederwaardigheden van echte mensen, die worstelen met praktische zaken te midden van het moeizame geploeter van de werkelijke geschiedenis, en we ontleen er de lessen aan die we zelf willen.

Daarmee ontken ik niet dat de moslimverhalen allegorisch van aard zijn, noch dat sommige ervan verzonnen zijn en dat vele of zelfs alle door de vertellers in de loop der tijd zijn aangepast om te voldoen aan de wensen en bedoelingen van de persoon of het moment. Er wil enkel mee gezegd zijn dat moslims hun ontstaansgeschiedenis in dezelfde geest hebben doorgegeven als historische verslagen, en dat onze kennis over deze mensen en gebeurtenissen op vergelijkbare wijze tot stand is gekomen als wat we weten over wat er bijvoorbeeld tussen Sulla en Marius is voorgevallen in het oude Rome. Die verhalen bevinden zich ergens op het breukvlak van geschiedenis en mythe.



Als we die verhalen ontdoen van menselijk drama, gaan we volledig voorbij aan de betekenis die ze voor moslims hebben gehad en wordt hun geschiedenis veel moeilijker te begrijpen. Dit is dan ook de wijze waarop ik van plan ben het verhaal uit de doeken te doen, en als u zich hierin kunt vinden, kunnen we aan onze reis gaan beginnen.



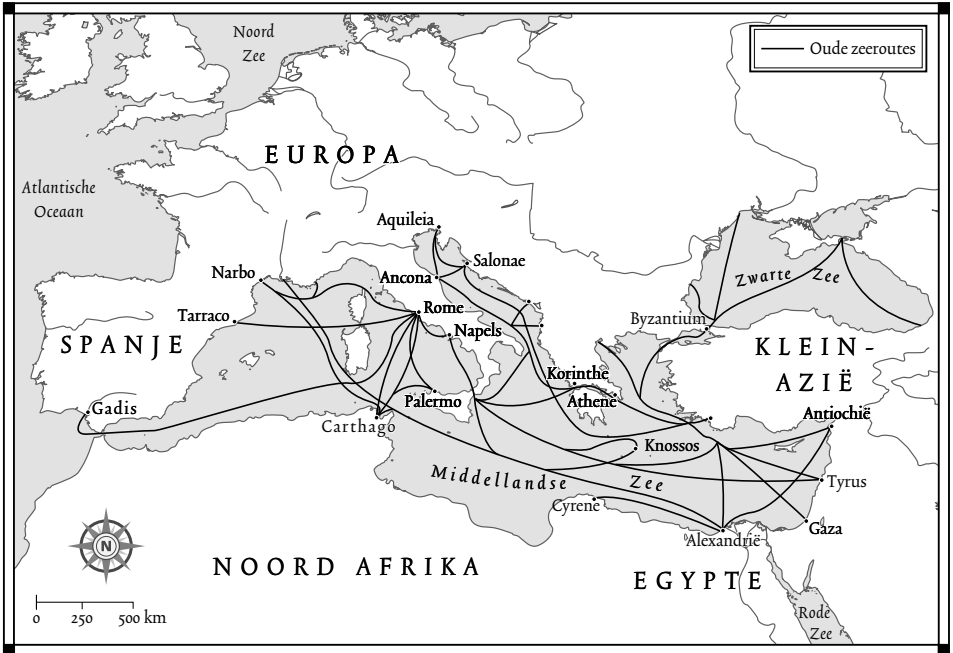
## HOOFDSTUK I

## De Middenwereld

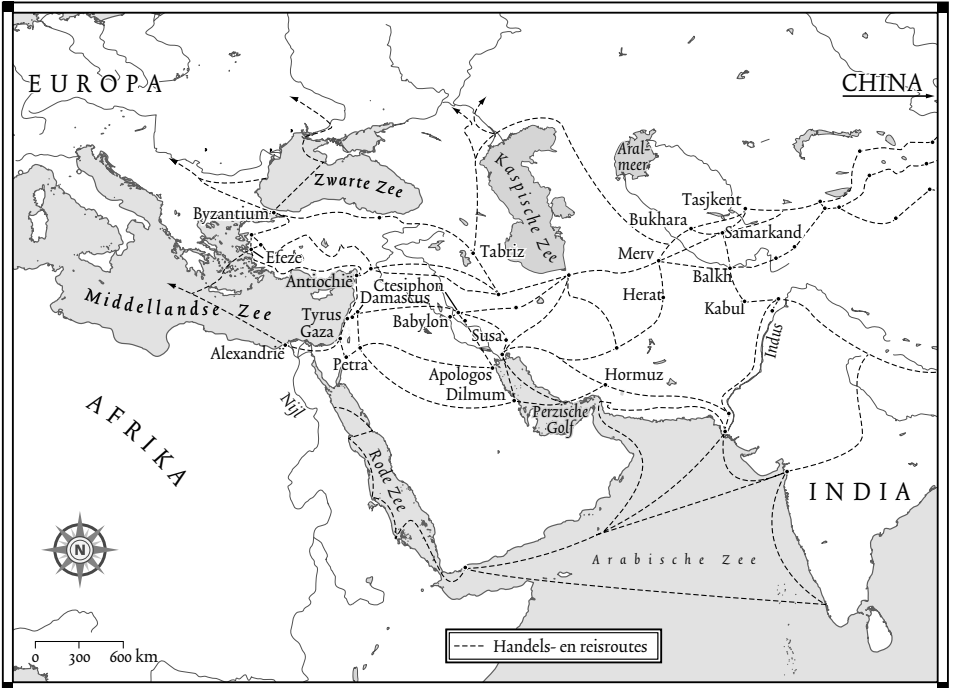
**L**ANG VOOR HET ONTSTAAN van de islam kwamen twee werelden tot stand tussen de Atlantische Oceaan en de Golf van Bengalen. Elk van deze werelden formeerde zich rond een netwerk van handels- en reisroutes, de ene vooral rond zeeroutes, de andere rond landroutes.

Als we naar het maritieme verkeer in de Oudheid kijken, dient het Middellandse-Zeegebied zich onmiddellijk aan als het middelpunt van de wereldgeschiedenis, want dat was de regio waar de Myceners, Kretenzers, Feniciërs, Lydiërs, Grieken, Romeinen en zo veel andere krachtige vroege culturen bij elkaar kwamen en zich vermengden. Wie vlak bij het Middellandse-Zeegebied woonde, kon gemakkelijk dingen te horen krijgen over en omgaan met mensen die eveneens vlak in de buurt ervan woonden, en zo werd het mediterrane gebied zelf een drijvende kracht die diverse volken in elkaars geschiedverhaal betrok en hun lotsbestemmingen aaneensmeedde, om zo een wereldgeschiedenis te laten ontkiemen waaruit de ‘westerse beschaving’ is voortgekomen.

Als we echter kijken naar het landverkeer in de Oudheid, bestond het ‘centraal station’ van de wereld uit het knooppunt van wegen en routes die het Indiase subcontinent, Centraal-Azië, de Iraanse hoogvlakte, Mesopotamië en Egypte met elkaar verbonden. Het waren wegen die door een gebied liepen dat omringd werd door rivieren en zeeën: de Perzische Golf, de rivieren de Indus en de Oxus, het Aralmeer, de Kaspische en Zwarte Zee, de Middellandse Zee, de Nijl en de Rode Zee. Dit gebied zou uiteindelijk de islamitische wereld worden.



De mediterrane wereld (bepaald door zee routes)



De Middenwereld (bepaald door land routes)

Helaas bestaat er in het gewone taalgebruik geen specifieke naam voor dit tweede gebied. Een deel ervan wordt doorgaans aangeduid met het Midden-Oosten, maar door aan één gedeelte ervan een naam te geven, wordt de verbondenheid van het geheel aan het oog onttrokken; daarnaast suggereert de uitdrukking *Midden-Oosten* dat de beschouwer zich in West-Europa bevindt. Voor wie zich bijvoorbeeld in de Perzische hooglanden ophoudt, is het zogenaamde Midden-Oosten in feite het Midden-Westen. Daarom geef ik er de voorkeur aan het hele gebied van de Indus tot Istanbul de Middenwereld te noemen, omdat deze zich tussen de mediterrane wereld en de Chinese wereld bevindt.

De Chinese wereld was uiteraard een universum op zich en had nauwelijks bemoeienis met de andere twee werelden; dat ligt alleen al om geografische redenen voor de hand. China was door de enorme afstand afgesneden van de mediterrane en van de Middenwereld door de Himalaya, de Gobi-woestijn en de jungles van Zuidoost-Azië, een vrijwel ondoordringbare barrière. Dat is ook de reden dat China en zijn bondgenoten en rivalen nauwelijks aan bod komen in de ‘wereldgeschiedenis’ van de Middenwereld, en dat ze in dit boek maar een enkele keer genoemd worden. Hetzelfde geldt voor het deel van Afrika ten zuiden van de Sahara, dat van de rest van Eurazië was afgesneden door de grootste woestijn ter wereld. Trouwens, het Amerikaanse continent vormde eveneens een afzonderlijk universum met een eigen wereldgeschiedenis, wat om geografische redenen nog meer voor de hand ligt.

De mediterrane en de Middenwereld werden echter niet zo radicaal door de geografie gescheiden als het geval was met het isolement van China of het Amerikaanse continent. Deze twee regio's kwamen samen als verschillende werelden omdat zij in de woorden van de historicus Philip D. Curtin ‘communicerende zones’ waren: beide kenden meer interne interactie dan bemoeienis met elkaar. Vanuit elke plaats aan de kust van het Middellandse-Zeegebied kon men gemakkelijker naar een andere plek aan die kust reizen dan naar Persepolis of de rivier de Indus. Zo konden ook karavanen die in de Oudheid over de landroutes kriskras door de Middenwereld trokken, op elke kruising een andere richting inslaan – er waren veel van zulke kruis-

punten. Naarmate ze echter verder westwaarts trokken, Klein-Azië (het huidige Turkije) in, werden ze door de vorm van het gebied als vanzelf de nauwste flessenhals ter wereld in geleid, namelijk de brug (als die er was) over de Bosporus. Hierdoor kwam het verkeer over land bijna tot stilstand en kozen de karavanen een centralere of zuidelijker route langs de Middellandse-Zeekust.

Roddels, verhalen, grappen, geruchten, historische indrukken, religieuze mythologieën, goederen en andere culturele randverschijnselen reisden mee in het kielzog van handelaren, reizigers en veroveraars. Handels- en reisroutes functioneren als het ware als de haarvaten die het bloed van beschavingen vervoeren. Samenlevingen die over zulke netwerken van haarvaten beschikken, zullen sneller een rol gaan spelen in elkaars geschiedverhalen, zelfs als ze het niet eens zijn over wie hun vrienden en wie hun vijanden zijn.

En zo kon het gebeuren dat de mediterrane en de Middenwereld enigszins verschillende versies van de wereldgeschiedenis ontwikkelden. De mensen die rond de Middellandse Zee woonden hadden alle reden om zichzelf te beschouwen als het middelpunt van de menselijke geschiedenis, maar mensen in de Middenwereld hadden niet minder reden om dat van zichzelf te denken.

Deze twee wereldgeschiedenissen overlaptten elkaar echter in een strook land waar we nu Israël, Libanon, Syrië en Jordanië terugvinden, ofwel in een streek waar de problemen hoog opgestapeld liggen. Dit was de oostelijke rand van de wereld die gedefinieerd werd door vaarroutes en de westelijke rand van de wereld die bepaald werd door landroutes. Vanuit mediterrane perspectief is dit gebied altijd onderdeel geweest van de wereldgeschiedenis die het Middellandse-Zeegebied als haar bakermat en middelpunt beschouwde. Vanuit het andere perspectief is het altijd onderdeel geweest van de Middenwereld, gecentreerd rond Mesopotamië en Perzië. Heeft er niet altijd, zelfs tot de dag van vandaag, onenigheid bestaan over deze lap grond: bij wiens wereld hoort dit gebied nu eigenlijk?

## HOOFDSTUK 9

## Rampspoed

474-783 AH | 1081-1381

## Aanval uit het Westen

EIGENLIJK WAREN ER TWEE RAMPEN, een kleine en een grote. De kleine kwam uit het westen. Indertijd wist de moslim-wereld even weinig af van West-Europa als Europeanen later van het Afrikaanse binnenland. Voor moslims was alles dat gelegen was tussen Byzantium en Andalusië een soort oerwoud dat bewoond werd door lieden die zo primitief waren dat ze nog varkensvlees aten. Wanneer moslims het over ‘christenen’ hadden, bedoelden ze de Byzantijnse kerk of de verschillende kleinere kerkgenootschappen in door moslims veroverd gebied. Ze wisten dat verder naar het westen een voortgeschreden beschaving ooit een grote bloeitijd had beleefd: daar waren nog steeds sporen van terug te vinden in Italië en delen van de Middellandse-Zeekust waar moslims met enige regelmaat strooptochten hielden; maar deze beschaving was ten onder gegaan in de Tijd van Onwetendheid, de tijd vóór de geboorte van de islam, en was nu niet meer dan een vage herinnering.

Deze moslimopvatting zat er niet ver naast. Al lange tijd was het zeer slecht gesteld met Europa. Eeuwenlang had het aanvallen moeten verduren van Germaanse stammen, Hunnen, Avaren, Magyaren, moslims, Noormannen en anderen, en was het afgegleden tot een bar bestaansminimum. Vrijwel iedereen in Europa was boer. Bijna elke boer moest van ’s morgens vroeg tot ’s avonds laat krom liggen om genoeg voedsel te produceren om zichzelf in leven te houden en een smalle bovenklasse te bedienen van militaire aristocraten en geestelijken – en omdat geestelijken niet konden trouwen, werden hun ran-

gen grotendeels aangevuld uit de militaire aristocratie. Met uitzondering van de enkelingen die toetraden tot de geestelijkheid kregen jongens uit de bovenklasse nauwelijks onderwijs, behalve dan in hoe ze moesten vechten.

Ergens in de elfde eeuw bereikten de gevolgen van verschillende kleine technologische vernieuwingen een soort omslagpunt. Deze innovaties waren zo subtiel dat ze indertijd vrijwel onopgemerkt zijn gebleven. Een ervan was een aangepaste 'zware', van een stalen punt voorziene ploeg die door wortels kon snijden en die in vergelijking met eerdere modellen een diepere voor kon maken in de compacte, vochtige bodem van Noord-Europa. De zware ploeg stelde boeren in staat om te ontbossen en hun areaal uit te breiden met terrein dat voorheen ongeschikt werd geacht voor landbouw. Boeren kregen dus meer land ter beschikking.

Een tweede uitvinding was de paardenhalster, die niet meer was dan een kleine verbetering ten opzichte van het juk waarmee een lastdier aan een ploeg werd vastgemaakt. De vroege versie kon vanwege zijn vorm alleen worden gebruikt voor runderen. Als een paard dat juk werd omgedaan, drukte het tegen zijn nek waardoor het dier geen lucht meer kreeg. Op een bepaald moment heeft een onbekende vernieuwer dat juk net voldoende aangepast zodat het tegen zijn schouders en een lager punt op de nek drukte. Met behulp van dat juk konden boeren paarden in plaats van ossen gebruiken om te ploegen, en aangezien paarden tweemaal zo snel ploegen als ossen, konden ze meer land bewerken in dezelfde tijd.

Een derde innovatie was het drieslagstelsel. Het jaar in jaar uit bebouwen van hetzelfde stuk grond put de bodem uit, zodat boeren hun akkers van tijd tot tijd moeten laten 'rusten'. Maar de maag rust nooit en daarom hadden Europese boeren de gewoonte hun grond in twee stukken te verdelen. Elk jaar verbouwden ze gewassen op het ene stuk grond en lieten ze het andere stuk braak liggen. Het jaar daarop plantten ze gewassen op het tweede stuk en lieten ze het eerste stuk braak liggen.

In de loop der eeuwen gingen Europeanen echter beseffen dat een akker niet elk tweede jaar braak hoefde te liggen. De grond bleef even vruchtbaar als deze eens in de drie jaar braak lag. Geleidelijk aan gin-



gen boeren hun land opdelen in drie percelen: op twee ervan verbouwden ze hun gewassen en een ervan lieten ze braak liggen. Dat gaf boeren een zesde deel meer landbouwgrond per jaar.

Wat betekenden deze kleine veranderingen? Niet veel. Ze stelden boeren hooguit in staat van tijd tot tijd een klein overschot te produceren. Als ze er iets van overhielden, gingen ze er op vaststaande dagen mee naar bepaalde kruispunten en ruilden ze die waren met andere boeren die weer een overschot hadden van iets anders. Naarmate de goederen waar ze toegang toe hadden gevarieerder en overvloediger werden, hielden ze wat tijd over van het geploeter om te overleven om handgemaakte artikelen te gaan verhandelen, waar ze toevallig goed in waren. Bepaalde kruispunten werden min of meer permanente marktplaatsen, die zich vervolgens ontwikkelden tot kleine stadjes. Deze stadjes begonnen mensen aan te trekken die al hun tijd konden wijden aan het maken van dingen die ze verkochten voor geld. Het geld stelde sommige lieden weer in staat om al hun tijd te besteden aan het van markt naar markt reizen om goederen te kopen en verkopen. Geld kwam weer in gebruik in Europa en naarmate de geldstroom toenam, kregen de rijkste Europeanen de middelen om te gaan reizen.

En waar reisden ze heen? In deze wereld die doortrokken was van religie en bijgeloof gingen ze naar heiligdommen, op zoek naar wonderen. Als ze maar bescheiden middelen hadden, bezochten ze plaatselijke heiligdommen, maar wie meer te besteden had, reisde naar de grote heiligdommen in het Heilige Land. Dit was voor West-Europeanen een lange en gevaarlijke reis, en zonder een universele geld-eenheid konden ze alleen betalen met goud of zilver, wat van hen ideale slachtoffers maakte voor struikrovers; daarom reisden pelgrims vaak in groepen, huurden ze lijfwachten in en organiseerden ze gemeenschappelijke expedities naar Palestina. Daar bezochten ze de plaatsen waar Christus en zijn discipelen hadden geleefd en gewerkt en waar ze zijn gestorven. Ze smeekten de Heer om vergiffenis, haalden een wit voetje op weg naar de hemel, kochten talismans voor hun lichamelijke kwalen, schaften enkele schitterende objecten aan die te koop waren in de bazaars van het Oosten, verzamelden relikwieën en souvenirs voor hun familieleden en trokken weer huis-

waarts om zich te bezinnen op het grootste avontuur van hun leven.

Maar toen wisten de Seltsjoekse Turken de controle over Palestina te ontworstelen aan de tolerante Fatimiden en de suffige Abbasiden. Als nieuwe bekeerlingen neigden deze Turken tot fanatisme. Ze waren allesbehalve fanatiek als het ging om genotmiddelen, zedigheid, liefdadigheid en dergelijke, maar ze waren onbetwist de nummer één in het uiten van chauvinistische minachting voor aanhangers van andere religies, met name die uit verre en primitievere landen.

Christelijke pelgrims viel een steeds beroerdere behandeling ten deel in het Heilige Land. Niet dat ze mishandeld, gemarteld of gedood werden, verre van dat. Maar ze werden voortdurend onderworpen aan kleine vernederingen en pesterijen met de bedoeling hen de indruk te geven dat ze slechts tweederangs mensen waren. Ze trokken onophoudelijk aan het kortste eind. Ze hadden speciale toestemming nodig om hun eigen heiligdommen te betreden. Voor elk klein dingetje moesten ze betalen; winkeliers negeerden hen; ambtenaren behandelden hen onfatsoenlijk, en kleine beledigingen waren schering en inslag.

Toen ze weer in Europa aankwamen, hadden ze veel om zich over te beklagen, maar ze hadden ook verhalen te vertellen over de enorme rijkdommen van het Oosten: de prachtige huizen die ze hadden gezien, zijde en satijn die zelfs gewone mensen droegen, verfijnd eten, specerijen, parfums, goud, goud... verhalen die zowel boosheid als afgunst opriepen.

Het nieuws over de Slag bij Manzikert in 1071, waarbij de Seltsjoeken de Byzantijnen in de pan hakten en hun keizer gevangennamen, sloeg in als een bom. Het veroorzaakte een stroom aan hulpvragen van de Byzantijnen. De Byzantijnse keizers deden een dringend beroep op de ridders van het Westen om hen te hulp te komen in naam van de christelijke eenheid. De patriarch van Constantinopel stuurde dringende boodschappen aan zijn westerse rivaal, de paus, en waarschuwde dat als Constantinopel viel, de heidense 'mohammedanen' direct zouden doorstoten naar Rome.

Ondertussen was met de aantrekkende economie de Europese bevolking aan het toenemen, maar de Europese gebruiken hadden daar op twee cruciale manieren geen gelijke tred mee gehouden. Ten eer-

ste vond men productieve arbeid nog steeds ongepast voor de waardigheid van edelen: hun taak was het om land te bezitten en oorlog te voeren. Ten tweede was het naar oud gebruik nog steeds zo dat wanneer een landeigenaar overleed, diens oudste zoon het hele landgoed erfde, en was het aan de jongere zonen om zelf hun boontjes te doppen. Ironisch genoeg werd dit eerstgeboorterecht of ‘primogenituur’ juist versterkt door een tegengesteld proces op het hoogste niveau, de geneigdheid van koningen en vorsten om hun territoria te *verdelen* onder hun zonen, waardoor koninkrijken gefragmenteerd raakten in steeds kleinere eenheden. Zo was Frankrijk uiteengevallen in semi-soevereine eenheden die graafschappen werden genoemd, en in nog kleinere eenheden onder het bestuur van de laagste edelen, slotvoogden, wier adeldom slechts bestond uit het bezit van een kasteel en het omliggende gebied dat het beheerste. Een kasteel kon niet onder meerdere zonen worden verdeeld, zodat men op dit niveau, het niveau waarop ridders werden gemaakt, vasthield aan het erfrecht van de eerstgeborene.<sup>1</sup>

Met elke volgende generatie werd derhalve het aantal landloze edelen die naast oorlogvoeren geen geschikte bezigheid hadden alleen maar groter. En nu ook de invasies geleidelijk minder werden, viel er niet eens meer voldoende oorlog te voeren. De Vikingen, verantwoordelijk voor de laatste grote invasiegolf, vormden geen bedreiging meer omdat ze zich tegen de elfde eeuw een vaste plaats hadden verworven in Europa. ‘Zij’ waren ‘ons’ geworden. Desondanks bleef het systeem evengoed steeds meer ridders produceren.

Toen verschenen de pelgrims ten tonele met hun klachten over de vernederingen die ze van de zijde van de heidenen in het Heilige Land moesten verduren. Uiteindelijk hield paus Urbanus II in 1095 bij het Franse klooster Clermont een vurige toespraak in de open lucht. Daar hield hij een verzamelde menigte van Franse, Duitse en Italiaanse edelen voor dat het christendom in groot gevaar was. Hij beschreef tot in detail de vernederingen die christelijke pelgrims hadden moeten ondergaan in het Heilige Land en riep gelovige mannen op hun geloofsbroeders te helpen bij het verdrijven van de Turken uit Jeruzalem. Urbanus stelde voor dat zij die oostwaarts trokken een kruisvormige rode lap stof op hun kleding zouden dragen als uiterlijk

kenmerk van hun missie. De expeditie moest een *croisade* gaan heten, van *croix*, het Franse woord voor 'kruis'. Historici hebben er de naam voor de hele onderneming aan ontleend: de kruistochten.

Door zich uitdrukkelijk op Jeruzalem te richten, legde Urbanus een verband tussen de invasie van het Oosten en pelgrimage, waardoor hij de onderneming als een daad van geloof kon presenteren. Op grond van de bevoegdheid die hem als paus was verleend, bepaalde hij dat iedereen die naar Jeruzalem ging om moslims te doden een deel van zijn zonden zou worden kwijtgescholden.

We kunnen slechts gissen wat voor indruk dit gemaakt moet hebben op die duizenden rusteloze, rauwe en wanhopige Europese ridders: 'Ga oostwaarts, jonge man,' zei de paus. 'Ontketen je ware zelf als de ontzagwekkende moordmachine die de samenleving van je heeft gemaakt, vul zonder wroeging je zakken met goud, eigen je het land toe dat je volgens je stand hoort te bezitten en het mooiste van allemaal: verdien een plaats in de hemel na je dood!'

Toen de eerste kruisvaarders de moslimwereld begonnen binnen te druppelen, hadden de plaatselijke bewoners geen flauw idee wie ze voor zich hadden. Aanvankelijk meenden ze dat het huurlingen uit de Balkan waren in dienst van de keizer in Constantinopel. De eerste moslimheerser die hen tegenkwam was een Seltsjoekse vorst, Kiliç Arslan, die heerste over het oostelijk deel van Anatolië vanuit de stad Nicaea, gelegen op zo'n drie dagreizen van Constantinopel. Op een dag in de zomer van 1096 kwam Arslan ter ore dat een menigte raar uitzierende krijgers zijn gebied was binnengedrongen, raar omdat ze zo schamel uitgedost waren: sommigen leken op krijgers, maar de meesten leken meer op armetierige meelopers. Vrijwel allemaal droegen ze een kruisvormige lap rode stof die op hun kleding was genaaid. Arslan liet hen volgen en in de gaten houden. Hij kwam erachter dat deze mensen zichzelf Franken noemden; plaatselijke Turken en Arabieren noemden hen al-Ifranj. De indringers verklaarden openlijk dat ze uit een ver westers land waren gekomen om moslims te doden en Jeruzalem te veroveren, maar eerst wilden ze zich Nicaea toe-eigenen. Arslan berekende de route die ze kennelijk namen, liet hen in een hinderlaag lopen en maakte korte metten: velen werden gedood, nog veel meer werden gevangengenomen en de rest werd teruggejaagd naar

Byzantijns gebied. Het was zo eenvoudig geweest dat hij verder geen aandacht aan hen schonk.

Wat hij niet wist, was dat dit 'leger' slechts een uit gepeupel bestaande voorhoede was van een beweging die de moslims van de Middellandse-Zee kust nog twee eeuwen lang zou teisteren. Terwijl Urbanus bij het klooster tot de aristocratie sprak, was een vagebond met de naam Peter de Kluisenaar dezelfde boodschap op straat aan het uitdragen. Urbanus had gesproken tot edelen en ridders, maar vermoedelijk kon elke christen die op kruistocht ging de kwijtschelding van zonden krijgen die de paus in het vooruitzicht had gesteld. Peter slaagde er dan ook in mensen achter zich te scharen uit alle rangen en standen: boeren, ambachtslieden, middenstanders en zelfs vrouwen en kinderen. Zijn 'leger' ging op pad voordat het formele leger kon worden gemobiliseerd, deels omdat *zijn* 'leger' weinig behoefte had aan organisatie. Ze gingen Gods werk doen; ongetwijfeld zou God wel voor de rest zorgen. Het waren deze tienduizenden schoenmakers, slaggers, boeren en zo meer waarmee Kilij Arslan zo gemakkelijk kon afrekenen.

Het jaar daarop haalde Kilij Arslan zijn schouders op toen hij hoorde dat er meer Franken onderweg waren. Maar de kruisvaarders in deze nieuwe aanvalsgolf waren echte ridders en boogschutters, aangevoerd door in de strijd geharde leiders uit een land waar altijd gevochten werd. Arslan bracht licht geklede, mobiele ruiters in het veld die hun pijlen afvuurden op de gepantserde tanks die de middeleeuwse ridders van West-Europa in feite waren. De Turken rekenden af met het Frankische voetvolk, maar de ridders vormden defensieve blokken waar pijlen niet doorheen drongen en die langzaam, massief en onverbiddelijk bleven oprukken. Ze namen Arslans stad in en dwongen hem te vluchten naar een van zijn familieleden. Een deel van de ridders trok vervolgens het binnenland in naar Edessa, een ander deel trok langs de Middellandse-Zee kust in de richting van Antiochië.

De koning van Antiochië deed een wanhopig beroep op de koning van Damascus, ene Daquq. De koning van Damascus wilde wel hulp bieden, maar hij zat in zijn maag met zijn broer Ridwan, de koning van Aleppo, die meteen van de gelegenheid gebruik zou maken

en Damascus zou innemen als Daquq de stad zou verlaten. De vorst van Mosoel zegde hulp toe, maar hij raakte onderweg betrokken bij gevechten met een ander. Toen hij eindelijk op de plaats van bestemming aankwam, kreeg hij het aan de stok met Daquq die ten langen leste ook was gearriveerd. Het einde van het verhaal was dat beide moslimlegers weer afdropen zonder Antiochië te hebben geholpen. Vanuit islamitisch perspectief was dit het verhaal van de vroege kruistochten: een tragikomedie van bloedige onderlinge rivaliteit die in de ene na de andere stad de kop bleef opsteken. Toen Antiochië viel, namen de ridders wraak voor het verzet van de stad met enkele willekeurige moordpartijen en trokken verder naar het zuiden, in de richting van de stad Ma'ara.

De Ma'aranen waren doodsbang omdat ze wisten wat er met Nicea en Antiochië was gebeurd. Ook zij stuurden dringende hulpverzoeken naar nabije neven, maar hun neven vonden het prima om de wolven uit het Westen Ma'ara te zien verslinden, in de hoop dat ze zich de stad konden toe-eigenen zodra de Ifranj weer verder trokken. Dus stond Ma'ara er alleen voor.

De christelijke ridders sloegen het beleg voor de stad en brachten haar tot wanhoop, maar na verloop van tijd sloeg ook bij hen de vertwijfeling toe omdat ze alles hadden opgegeten wat er in de naaste omgeving maar te vinden was en begonnen te verhongeren. Uiteraard zou niemand de indringers de helpende hand bieden, wat nu eenmaal het nadeel was van een langere belegering in een vreemd land.

Ten slotte zegden de Frankische leiders de bevolking van Ma'ara toe dat niemand een haar zou worden gekrenkt als ze simpelweg de poorten openden en zich overgaven. De notabelen van de stad besloten erop in te gaan. Maar toen de kruisvaarders eenmaal binnen de muren van de stad waren, richtten ze meer dan een slachting aan. Ze hielden op beestachtige wijze huis: ze maakten soep van volwassen moslims door hen levend te koken en regen moslimkinderen aan spiesen, roosterden hen boven open vuur en aten hen op.

Ik weet wel dat dit klinkt als afschuwelijke propaganda die de verslagen moslims zouden hebben verzonnen om de kruisvaarders te belasteren, maar verslagen over kannibalisme door kruisvaarders zijn

in dit geval afkomstig van zowel Frankische als Arabische bronnen. Zo heeft de Frankische ooggetuige Radulphus van Caen verslagen nagelaten over het koken en roosteren. Albert van Aken, die eveneens aanwezig was bij de verovering van Ma'ara, schreef: 'Niet alleen schrokken onze troepen er niet voor terug dode Turken en Saracenen te eten, ze aten zelfs honden.'<sup>2</sup> Opvallend aan deze uitspraak is dat hij het eten van honden kennelijk erger vond dan het eten van Turken, wat lijkt te suggereren dat althans deze Frank de Turken als een hele andere mensensoort dan hemzelf beschouwde.

Opmerkelijk genoeg slaagden de moslims er zelfs na dit debacle niet in de rijken te sluiten en zich te verenigen – voorbeelden te over. De heerser van Homs stuurde paarden naar de Ifranj bij wijze van geschenk en bood advies aan over mogelijke nieuwe doelwitten voor plundering (niet Homs). De soennitische heersers van Tripoli nodigden de Franken uit gemene zaak met hen te maken tegen de sjiieten – in plaats daarvan veroverden ze Tripoli.

Toen de kruisvaarders net gearriveerd waren, stuurde de Egyptische vizier al-Afdal een brief aan de Byzantijnse keizer waarin hij hem feliciteerde met de 'versterkingen' en de kruisvaarders alle succes wenste! Egypte had het al geruime tijd aan de stok met de Seltsjoeken en de Abbasiden, en al-Afdal dacht werkelijk dat de nieuwkomers zijn zaak alleen maar ten goede zouden komen. Het drong pas veel te laat tot hem door dat de plunderingen ook zijn deur niet voorbij zouden gaan. Nadat de Ifranj Antiochië hadden veroverd, informeerde de Fatimidische vizier per brief of hij hen ergens mee kon helpen. Toen de Ifranj Tripoli belegerden, maakte Afdal van de verwarring gebruik om Jeruzalem in te nemen in naam van de Fatimidische kalief. Hij posteerde er zijn eigen gouverneur en verzekerde de Ifranj dat zij Jeruzalem te allen tijde als geëerde pelgrims mochten bezoeken: ze zouden zijn bescherming genieten. Maar de Ifranj antwoordden dat ze niet geïnteresseerd waren in bescherming maar in Jeruzalem, en dat ze 'met geheven lansen' zouden komen.<sup>3</sup>

De Ifranj trokken door grotendeels verlaten gebied omdat hun reputatie hen vooruit was gesnelde. Boeren en buitenlui waren gevlucht en de bevolking van kleine stadjes had massaal bescherming gezocht in grotere steden met hogere muren. Jeruzalem had behoorlijk ho-

ge muren, maar na een belegering van veertig dagen probeerden de kruisvaarders dezelfde tactiek die ze met succes in Ma'ara hadden toegepast – open de poorten en niemand zal iets worden aangedaan, beloofden ze de burgers – en deze werkte ook hier.

Toen ze de stad eenmaal stevig in handen hadden, gaven de Ifranj zich over aan een orgie van bloedvergieten die zo ingrijpend was dat alle eerdere slachtpartijen erbij in het niet vielen. Een kruisvaarder die over de triomf schreef, had het over een opeenstapeling van hoofden, handen en voeten in de straten. Hij noemde het een 'prachtig gezicht'. Hij sprak van kruisvaarders die tot aan hun knieën en teugels door het bloed reden.<sup>4</sup> Edward Gibbon, de Engelse historicus die de val van het Romeinse Rijk heeft beschreven, meldde dat de kruisvaarders er binnen twee dagen 70.000 mensen over de kling joegen. Vrijwel niemand van de moslimbewoners van de stad overleefde de slachting.

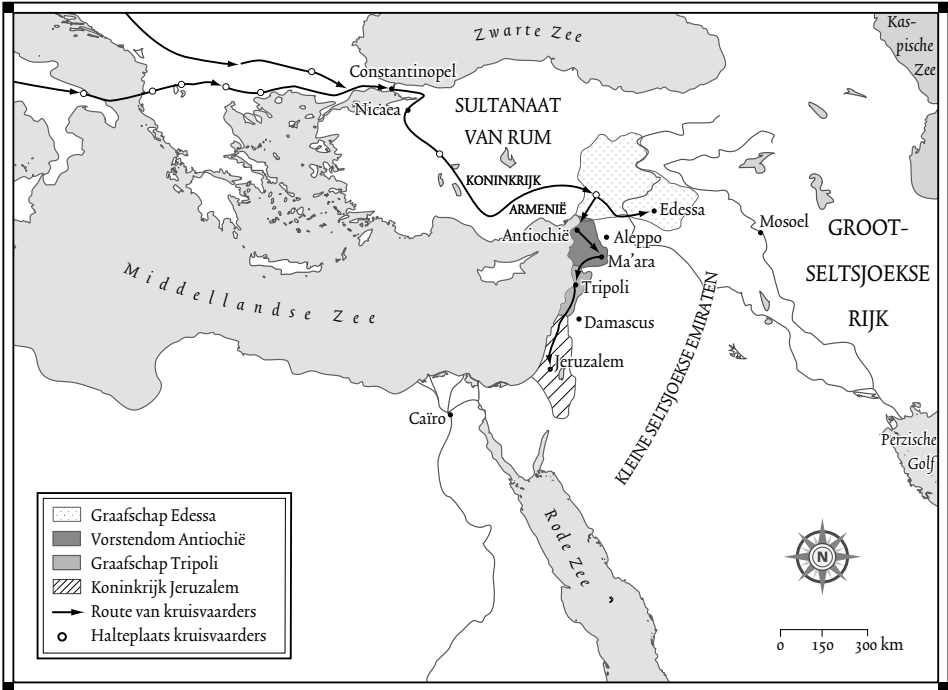
De joodse burgers van de stad zochten toevlucht in hun enorme, centraal gelegen synagoge. Terwijl ze daar baden om verlossing, blokkeerden de kruisvaarders alle deuren en ramen en staken ze het gebouw in brand, waarmee in één keer vrijwel de gehele joodse gemeenschap van Jeruzalem werd weggevaagd.

De christelijke bewoners van de stad verging het niet veel beter. Niemand van hen behoorde tot de kerk van Rome, maar tot verscheidene oriëntaals-orthodoxe kerken, zoals de Grieks-orthodoxe, Armeense, Koptische of Nestoriaanse kerk. De Frankische kruisvaarders zagen in hen niet meer dan schismatici die tegen de ketterij aan leunden, en omdat ketteren bijna nog erger waren dan heidenen, confisqueerden ze de bezittingen van deze oosterse christenen en verbanden hen uit de stad.

De inname van Jeruzalem markeerde het hoogtepunt van de invasie van de Ifranj. De zegerijke kruisvaarders riepen Jeruzalem uit tot koninkrijk. Het was de belangrijkste van vier kleine kruisvaardersstaten die in deze regio tot stand kwamen; de andere drie waren het vorstendom Antiochië en de graafschappen Edessa en Tripoli.

Toen deze vier kruisvaardersstaten eenmaal gevestigd waren, ontwikkelde zich een soort van impasse die zich decennialang troosteloos voortsleepte. De twee kampen kwamen gedurende deze tijd spo-





Het strijdtonaal van de kruistochten

radisch met elkaar in botsing, en de Ifranj wonnen en verloren enkele veldslagen. Ze deelden flinke klappen uit, maar moesten ook flinke klappen incasseren, en ze ruzieden onder elkaar, net zoals de moslims dat deden. Soms smeedden ze tijdelijke allianties met een of andere moslimvorst om een rivaliserende Ifranj de loef af te steken.

Merkwaardige verbintenissen vormden zich en werden weer ontbonden. In een bepaalde slag nam de christelijke koning Tancred van Antiochië het op tegen de islamitische emir Jawali van Mosoel. Een derde van Tancreds strijdkrachten bestond die dag uit Turkse krijgers die hij geleend had van de moslimvorst van Aleppo, die weer een bondgenoot was van de assassijnen, die weer banden hadden met de kruisvaarders. Bij de tegenpartij bestond ongeveer een derde van Jawali's troepen uit Frankische ridders die waren uitgeleend door koning Boudewijn van Edessa, die het weer aan de stok had met Tancred.<sup>5</sup> En dit was allemaal heel normaal.

## HOOFDSTUK 16

## De crisis van de moderniteit

*1357-1385 AH | 1939-1966*

**D**E BLOEDIGSTE UITBARSTING in de geschiedenis van het oorlogsgeweld begon in 1939 en hield zes lange jaren aan. Opnieuw nam Duitsland het op tegen Frankrijk en Engeland. Opnieuw verschenen de Verenigde Staten pas later op het strijdtoneel maar beslisten ze de uitkomst. Er waren inmiddels wel wat dingen veranderd: Rusland was nu de Sovjet-Unie, de Ottomanen waren niet langer van de partij, Japan was een machtig land geworden – maar uiteindelijk maakte dit bloedbad enkel af wat de Eerste Wereldoorlog begonnen was. De oude koloniale rijken gingen ten onder en de oude machtsblokken vielen uiteen. Engeland was de hongerdood nabij, Frankrijk lag in puin en Duitsland was verwoest en opgedeeld. Toen de wapens zwegen, domineerden twee supermachten de wereld, die beide al snel beschikten over waterstofbommen waarmee de hele mensheid kon worden uitgeroeid. Het volgende hoofdstuk van de wereldgeschiedenis zou beheerst worden door hun onderlinge strijd.

In de schaduw van de Koude Oorlog bleven zich echter ook andere geschiedverhalen afspelen, waaronder het ondergesneeuwde verhaal van de islam als wereldhistorische gebeurtenis. De hunkering naar onafhankelijkheid die zich tijdens de oorlogsjaren onder vrijwel alle gekoloniseerde volken had opgebouwd, onder moslims én niet-moslims, was nu op een breekpunt gekomen. In Egypte begon het te gisten onder legerofficieren. In China bonden de communistische opstandelingen van Mao de strijd aan met Chiang Kai-shek, die algemeen werd gezien als een westerse marionet. In Vietnam werden de Fransen aangevallen door Ho Chi Minh, die van een dertigjarige ballingschap was teruggekeerd om leiding te geven aan de Vietminh.

In Indonesië verklaarde Soekarno zijn land onafhankelijk van Nederland. Overal ter wereld rezen nationale bevrijdingsbewegingen als paddenstoelen uit de grond, en die in moslimlanden leken sterk op die in niet-moslimlanden. Wat er verder ook aan het gebeuren was, het islamitische geschiedverhaal was nu verstrengeld met een geschiedverhaal dat moslims deelden met anderen.

Geografisch gezien werden veel van de 'naties' die de bevrijdingsbewegingen poogden te bevrijden bepaald door grenzen die getrokken waren door de koloniale mogendheden: dus zelfs in hun strijd voor bevrijding waren ze acteurs in een verhaal dat in beweging was gezet door Europeanen. In het Afrika bezuiden de Sahara werd het gebied dat de koning van België had weten te veroveren het land Kongo (het latere Zaïre). Wat de Duitsers hadden veroverd werd Kameroen, en wat de Engelsen in Oost-Afrika hadden veroverd werd Kenia. Een benaming als 'Nigeria' verwees naar een gebied dat bewoond werd door meer dan tweehonderd etnische groepen die meer dan vijfhonderd talen spraken, onderling vaak onverstaanbaar, maar de wereld was nu georganiseerd in landen, en daarom werd ook dit gebied een 'land', dat in vorm en afmeting de uitkomst weerspiegelde van een of andere strijd tussen koloniserende Europeanen uit een verleden.

In Noord-Afrika accepteerden nationale bevrijders de realiteit van Algerije, Tunesië en Libië als landen, die echter elk voor zich een eigen nationale bevrijdingsbeweging voortbrachten. Alle drie de bewegingen waren uiteindelijk succesvol, maar daar moest een hoge prijs voor betaald worden. Algerijes achtjarige onafhankelijkheidsoorlog kostte meer dan een miljoen Algerijnen het leven, en dat bij een bevolking van minder dan 9 miljoen, een onthutsend aantal.<sup>1</sup>

Hier en daar waren nog de echo's te horen van kwesties uit de dagen van de islamitische hegemonie. Het voortbestaan van het islamitische geschiedverhaal manifesteerde zich nog het meest dramatisch op het subcontinent van India, de grootste volgroeiende kolonie die onafhankelijkheid verwerfde. Zelfs vóór de oorlog, toen dit ontluikende land worstelde om van de Britten af te komen, had zich in de grote nationale beweging een subnationale beweging ontwikkeld: de roep van de moslimminderheid om een afzonderlijk land. Op hetzelfde

moment dat India werd geboren (15 augustus 1947), werd ook het splinternieuwe land Pakistan geboren, bestaande uit twee delen die als zadeltassen ten oosten en westen van India hingen. De opdeling van het subcontinent deed vloedgolven van bange vluchtelingen over nieuwe grenzen stromen naar het veronderstelde toevluchtsoord van hun geloofsgenoten. In het tumult werden er binnen een tijdsbestek van weken honderdduizenden afgeslacht, en werden er nog talloze meer dakloos, maar zelfs deze chaos loste niet de problemen op die 'de opdeling' met zich meebracht. Kasjmir bijvoorbeeld bleef omstreden, omdat het een hindoeïstische vorst maar een overwegend islamitische bevolking had. Waar hoorde het bij, Pakistan of India? De Britten besloten af te wachten om te zien hoe een en ander zich zou ontwikkelen. Welnu, Kasjmir is nog steeds een omstreden gebied.

Het was niet alleen de dekolonisatie die na de Tweede Wereldoorlog een kritiek punt bereikte, maar ook 'natie-etatisme'. We vergeten gemakkelijk dat het organiseren van de wereld in landen minder dan een eeuw oud is, maar in werkelijkheid was dit proces tot aan deze periode nog niet volledig voltooid. Tussen 1945 en 1975 werden er zo'n honderd nieuwe landen geboren, en elke vierkante centimeter aarde behoorde eindelijk toe aan de een of andere natiestaat.<sup>2</sup>

Helaas hielden de ideologie van het 'nationalisme' en de praktijk van het 'natie-etatisme' slechts bij benadering gelijke tred, als dat überhaupt al het geval was. Veel zogenaamde landen bevatten binnen hun grenzen onderdrukte sublanden, etnische minderheden die zich wilden afscheiden en zelfbestuur eisten. Vaak vonden mensen aan weerszijden van een grens dat ze deel dienden uit te maken van dezelfde natie. Waar bijvoorbeeld Syrië, Irak en Turkije bij elkaar kwamen, verdeelden hun grenzen een aaneengesloten gebied in drieën, een gebied dat bewoond werd door een volk dat noch Arabisch of Turks sprak maar Koerdisch, in de verte verwant aan het Perzisch, en deze Koerden voelden zich vanzelfsprekend leden van een andere natie dan een van de bovengenoemde naties.

Op sommige plaatsen bleef zelfs het afzonderlijke bestaan van bepaalde landen vragen oproepen. Irak, Libanon, Jordanië – deze landen waren nog niet volledig uitgehard. Hun grenzen bestonden, ze hadden afzonderlijke regeringen, maar zagen hun volken zichzelf

daadwerkelijk als *verschillende naties*? Dat is nog maar de vraag.

In de Arabische wereld was sinds Woodrow Wilsons Veertien Punten het wachtwoord zelfbestuur geweest, maar dit lastige concept ging uit van een bepaalde definitie van een collectief ‘zelf’ dat aanvaard werd door al zijn veronderstelde leden. Nationalisten in door Arabieren bewoonde gebieden deden hun best afzonderlijke staten te consolideren: Libië, Tunesië, Syrië, zelfs Egypte... maar steeds rees weer dezelfde vraag: wat was het grotere collectieve zelf? Was er ‘echt’ een Syrische natie, gegeven het feit dat het Syrië op landkaarten een creatie was van Europeanen? Kon er wel zoiets bestaan als een Jordaans nationalisme? Was het waar dat mensen in Irak zichzelf bestuurden zolang hun heerser maar Arabisch sprak?

Het meest problematische gebied voor de concurrerende eisen van nationalisme versus natie-etatisme was Palestina, dat al snel de naam Israël zou krijgen. Vóór en gedurende de Tweede Wereldoorlog bevestigde de genocidale poging van de nazi’s om de joden van Europa uit te moorden de grootste angsten van zionisten en verleende aan hun argument voor een soeverein joods thuisland een overweldigend moreel gewicht, met name omdat de nazi’s niet de enige antisemieten in Europa waren, alleen de meest extreme. De Italiaanse fascistische waren de schrik van Italiaanse joden, de Franse marionettenregering die door de Duitsers was ingesteld opende de jacht op Franse joden in opdracht van de nazi’s, Polen en andere Oost-Europeanen collaboreerden enthousiast bij het runnen van de vernietigingskampen, Groot-Brittannië had een eigen contingent antisemieten, Spanje, België – geen enkel deel van Europa kon enig aandeel ontkennen in de misdaad die in deze periode de joden was aangedaan. Miljoenen joden zaten in de val in Europa en kwamen er om. Zij die weg konden komen, ontsnapten in alle mogelijke richtingen. Hele bootladingen joodse vluchtelingen voeren over de wereldzeeën op zoek naar een plaats om aan land te gaan. Een aantal wist de Verenigde Staten te bereiken en zich daar te vestigen, maar zelfs de Verenigde Staten hanteerden strikte quota voor de immigratie van joden, vermoedelijk omdat er een beperking zit aan het aantal immigranten van een bepaalde groep die een enkel land in staat is te absorberen; maar mogelijk heeft ook enig antisemitisme een rol gespeeld in dat beleid.

De enige plaats waar de vluchtelingen in ieder geval aan land konden gaan was Palestina. Daar hadden eerdere immigranten land gekocht, nederzettingen gesticht en enige ondersteunende infrastructuur ontwikkeld. Naar die broze hoop op een veilig onderkomen gingen de vluchtelingen op weg. Ze leden heroïsche ontberingen bij hun poging een nieuwe natie te bouwen in een land dat ooit door hun verre voorouders was bewoond. Zo zag het verhaal eruit vanuit joods perspectief.

Vanuit Arabisch oogpunt zag het verhaal er anders uit. De Arabieren hadden lange tijd geleefd onder de hegemonie van buitenstaanders. Eerst waren dat de Turken geweest, en daarna de Europese bazen van de Turken. En toen, in het kielzog van de Eerste Wereldoorlog, te midden van alle retoriek over ‘zelfbeschikking’ en alle hoop die gewekt was door Wilsons Veertien Punten, werd hun land overstroomd door nieuwe kolonisten uit Europa, wier slogan heette te zijn ‘een land zonder volk voor een volk zonder land’<sup>3</sup> – een alarmerende slogan voor mensen die al woonden in het ‘land zonder volk’.

De nieuwe Europese immigranten namen geen gebied in met geweld: ze kochten het land waarop ze gingen wonen. Maar ze kochten het in hoofdzaak van afwezige landeigenaren, zodat ze terecht kwamen te midden van landloze boeren die zich dubbel beroofd voelden door de vreemdelingen die zich in groten getale onder hen mengden. Wat er zich net vóór en tijdens de Tweede Wereldoorlog afspeelde in Palestina, leek op wat er eerder gebeurd was in Algerije toen Franse immigranten een groot deel van het land opkochten en er een parallelle economie inrichtten, waardoor de oorspronkelijke bewoners er niet meer toe deden. Tegen 1945 was de joodse bevolking van Palestina vrijwel even groot als de Arabische bevolking. Als we die instroom van nieuwkomers vertalen naar Amerikaanse verhoudingen, was het alsof binnen tien jaar 150 miljoen vluchtelingen het land binnenstroomden. Hoe kon zoiets niet tot opschudding leiden?

In de context van het Europese geschiedverhaal waren de joden slachtoffers. In de context van het Arabische geschiedverhaal waren ze kolonisatoren met vrijwel dezelfde houding tegenover de inheemse bevolking als hun mede-Europeanen. Al in 1862 had de Duitse zionist Moses Hess steun geworven voor het politieke zionisme met

zijn stelling dat ‘de staat die de joden zouden vestigen in het hart van het Midden-Oosten de westerse koloniale belangen zou dienen en tegelijkertijd de westerse beschaving naar het achterlijke Oosten zou brengen.’<sup>4</sup> De invloedrijke zionist Theodor Herzl schreef dat een joodse staat in Palestina een ‘deel van de verdediging van Europa tegen Azië’ zou vormen, ‘een buitenpost van de beschaving versus de barbaarsheid.’<sup>5</sup> In 1914 schreef Chaim Weizmann een brief aan de Manchester *Guardian*, waarin hij stelde dat als een joodse nederzetting kon worden verwezenlijkt in Palestina, ‘we daar over twintig of dertig jaar een miljoen joden zouden hebben [...] Ze zouden het land ontwikkelen, er de beschaving terugbrengen en een zeer effectieve verdediging vormen voor het Suez-kanaal.’<sup>6</sup> Arabieren die het zionistische project beschouwden als nauwelijks verhuuld Europees kolonialisme waren niet zomaar wat aan het fantaseren: zionisten zagen het project ook zo, of presenteerden het op z’n minst als zodanig aan de koloniale mogendheden wier steun ze hard nodig hadden.

In 1936 braken er stakingen en rellen uit onder de Arabieren van Palestina, een teken dat de situatie uit de hand aan het lopen was. In een onhandige poging om de Arabieren te sussen, gaf Groot-Britannië opdracht de verdere emigratie naar Palestina te beperken, maar dat bevel werd pas uitgevaardigd in 1939, toen de Tweede Wereldoorlog op het punt van uitbreken stond en de verschrikkingen van het nazisme zich in alle heftigheid openbaarden aan de Europese joden. Het was ondenkbaar dat de joodse vluchtelingen zich aan het Britse bevel zouden houden, dat was gewoon zelfmoord. In plaats daarvan ontstonden militante organisaties onder de joodse aspirant-kolonisten, en omdat het om berooide enkelingen ging die het opnamen tegen het mondiale Britse Rijk, namen sommige van deze militante joodse groeperingen hun toevlucht tot de klassieke strategie van uitengeslagen zwakken tegen goed georganiseerde machtigen: verrassingsovervallen, sabotage, willekeurige moordaanslagen, bomaanslagen op drukke plaatsen – in één woord: terrorisme.

In 1946 pleegde de ondergrondse joodse militante groepering Haganah een bomaanslag op het Koning David-hotel in Jeruzalem, waarbij 91 gewone burgers om het leven kwamen. Het was de meest verwoestende terroristische aanslag tot 1988, toen Libische terroristen

ten boven Schotland een passagiersvliegtuig, Pan Am-vlucht 103, met een bom lieten verongelukken en daarmee 270 mensen om het leven brachten.

De verschrikkingen van het nazisme bewezen dat de joden behoefte hadden aan een veilig toevluchtsoord, maar joden trokken niet zozeer naar Palestina om bescherming te vragen, maar om hun rechten op te eisen. Ze hielden vol dat ze niet om een gunst smeekten, maar naar *huis* kwamen omdat het land *hun rechtmatige eigendom* was. Zij baseerden hun claim op het feit dat hun voorouders daar geleefd hadden tot het jaar 135, en dat ze zelfs in de diaspora nooit de hoop op terugkeer hadden opgegeven. De uitspraak 'Volgend jaar in Jeruzalem' was onderdeel van het joodse paasfeest, een cruciale culturele en religieuze plechtigheid in het jodendom. Volgens de joodse leer had God het omstreden land aan de Hebreëen en hun afstammelingen gegeven als onderdeel van Zijn verbond met Abraham. Uiteraard werden de Arabieren niet overtuigd door een religieuze leer die het land dat zij bewoonden toekende aan een ander volk, in het bijzonder omdat die religie niet de hunne was.

Na de Tweede Wereldoorlog gingen de Verenigde Staten voorop bij pogingen om nieuwe politieke instrumenten te creëren om de vrede te bewaren, zoals de Verenigde Naties. De kwestie Palestina was precies het soort geschil waarvoor de Verenigde Naties waren opgericht. In 1947 kwamen de Verenigde Naties dan ook met een voorstel om het conflict te beëindigen door het omstreden territorium op te delen en twee nieuwe naties in het leven te roepen. Elke partij zou drie merkwaardig met elkaar verbonden stukken land krijgen, en Jeruzalem zou een afzonderlijke internationale stad worden die aan geen van beide zijden toebehoorde. Het totale grondgebied van de voorgestelde nieuwe naties, Israël en Palestina, zou ruwweg overeenkomen. In wezen zeiden de Verenigde Naties: 'Het doet er niet toe wie gelijk heeft; laten we het land verdelen en overgaan tot de orde van de dag.' Het was het soort oplossing die volwassenen regelmatig opleggen aan ruziënde kinderen.

Maar de Arabieren weigerden te accepteren dat beide zijden goede argumenten hadden en de waarheid ergens in het midden lag. Zij hadden de indruk dat hun een Europese oplossing werd opgedron-





Israël en Palestina

gen voor een Europees probleem, of beter gezegd, dat Arabieren gevraagd werd hun land op te offeren als compensatie voor een misdaad die Europeanen andere Europeanen hadden aangedaan. De Arabieren in de aangrenzende landen sympathiseerden met de Palestijnse Arabieren en gaven hen gelijk; de wereld als geheel deed dat niet. Toen de zaak in stemming werd gebracht in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, stemde de overgrote meerderheid van niet-moslimlanden voor de opdeling.

De meeste Arabieren waren niet persoonlijk betrokken bij de feitelijke kwestie. De geboorte van Israël zou een Iraakse boer niet zijn land kosten of een Marokkaanse winkelier ervan weerhouden goede zaken te doen, maar toch konden de meeste Arabieren en zelfs de meeste moslims zeer emotioneel worden over de vraag wie Palestina zou krijgen. Waarom? Omdat de totstandkoming van Israël grote symbolische betekenis voor hen had. Het betekende dat Arabieren – en moslims in het algemeen – geen macht bezaten, dat imperialisten elk deel van hun grondgebied konden afpakken en dat niemand buiten de moslimwereld hun kant zou kiezen tegen een grove onrechtvaardigheid. Het bestaan van Israël duidde op Europese overheersing van moslims, Arabieren en niet-Arabieren, en van de volken van Azië en Afrika in het algemeen. Zo bezag men de situatie vanuit vrijwel elke plek tussen de Indus en Istanbul.

Op 15 mei 1948 kondigde Israël zijn eigen geboorte aan. Onmiddellijk vielen Arabische legers aan van drie verschillende zijden, vastbesloten om het nieuwe land te verpletteren voordat het goed en wel ter wereld was gekomen. Maar het was juist Israël dat verpletterend optrad en de legers van zijn drie Arabische tegenstanders, Syrië, Jordanië en Egypte, op de vlucht joeg. Niet Israël maar Palestina bleek het doodgeboren kind. Toen de oorlog ten einde was, een oorlog die Israël zijn Onafhankelijkheidsoorlog noemde maar door Arabieren de Catastrofe werd gedoopt, waren zo'n 700.000 Arabieren dakloos en statenloos en moesten ze als vluchtelingen een onderkomen zoeken in de aangrenzende Arabische staten. De gebieden die Palestijns hadden moeten worden, werden geannexeerd – voor het merendeel door Jordanië. Het overgrote deel van de Arabische vluchtelingen verzamelde zich op de westoever van de Jordaan, waar ze hun woede